

Ми закликаємо всі наші уряди активно дбати про збереження і захист європейських святих корінних народів – будь-то людські структури чи природні умови. Ми також домагаємось, щоб безкоштовний та відкритий доступ до наших інформаційних систем та місць поклоніння був наданий етнічним європейським релігіям, які прагнуть використовувати їх для богослужінь та духовних свят. Ми не вимагаємо власності або виняткових прав на ці землі – земля не належить нам, але ми належимо до землі.

Ми заперечуємо проти використання терміну "pagane" будь-якими екстремістськими політичними групами, оскільки це негативно позначається на нашій репутації. Нарешті, ми закликаємо всі країни та всі народи дбати про благополуччя Землі – яка, насправді, є наша Жива Мати – вона понад усі інші пріоритети.

Ми надсилаємо це повідомлення з доброзичливістю, любов'ю і повагою.

(Підписи 35 осіб, делегатів від країн, які приєдналися до цієї декларації: Бельгія, Великобританія, Греція, Іспанія, Італія, Латвія, Литва, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, США, Україна, Франція, Чехія)

H. S. Lozko

THE EUROPIAN CONGRESS OF ETHNIC RELIGIONS AS INTERNATIONAL FORUM OF HEATHENS

From the beginning of the 20th century the crisis of world religions caused to the search for autochthonous spiritual alternatives. There is a steady trend towards the revival of ethnic religions in Europe for the whole century. In the article was considered the history and main conceptual foundations of The European Congress of Ethnic Religions (ECER) as an international forum for communication of European ethno-religious communities, which revive authentic spiritual traditions and practices in their countries. In particular, a detailed XVI ECER (2018) report from the direct participant and Declaration XIV ECER (2014) were presented for illustration, as well as observations on the development of traditionalism in the Italian organization "Movimento Tradizionale Romano", which will have a scientific and applied value for religious studies. A conclusion was drawn about the historical patterns of ethno-religious Renaissance. The Roman ethnic religion, whose development was interrupted by the expansion of Christianity in the 4th century, did not disappear suddenly after the decrees of the Emperor Theodosius I, but continued to exist in deeply veiled forms. Many literary sources of faith have been preserved, which gives the opportunity for Italian traditionalists to reliably revive their worldview, theological and ritual traditions. Now, the authentic Italian confession of the native faith is "Movimento Tradizionale Romano". The existence of common Indo-European sources of faith, such as the Vedas in India, the poems of Homer, the works of Hesiod, the orphan hymns in Greece, the works of ancient Greek and Roman philosophers, the German and Scandinavian epics, Slavic folklore, etc., provide an opportunity for scientific comparative methods to restore the ancient spiritual heritage of European nations with the aim of returning it in the living national environment.

Key words: The European Congress of Ethnic Religions (ECER), native faith, heathens, ethnic religion, ethno-religious Renaissance, Movimento Tradizionale Romano.

Г. С. Лозко

ЕВРОПЕЙСКИЙ КОНГРЕСС ЭТНИЧЕСКИХ РЕЛИГИЙ КАК МЕЖДУНАРОДНЫЙ ФОРУМ РОДНОВЕРОВ

Рассмотрена история и главные концептуальные основы Европейского конгресса этнических религий (ЕКЭР) как международного форума для общения европейских этнорелигиозных общин, которые возрождают аутентичные духовные традиции и практики в своих странах. В частности, для иллюстрации дан подробный отчет о XVI ЕКЭР (2018) от непосредственного участника, Декларацию XVI ЕКЭР (2014), а также представлены результаты наблюдения за развитием традиционализма в итальянской организации "Римское традиционное движение", что для преподавания курса религиозоведения имеет научно-прикладное значение. Сделан вывод об исторических закономерностях этнорелигиозного ренессанса в Европе.

Ключевые слова: Европейский конгресс этнических религий (ЕКЭР), родная вера, родноверы, этнорелигия, этнорелигиозный ренессанс, "Римское традиционное движение" (Movimento Tradizionale Romano).

УДК 821.161

О. І. Предко, д-р філос. наук, проф.

МОЛИТВА ЯК ДІАЛОГ ЛЮДИНИ ТА БОГА: РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Зазначається, що молитва – це своєрідний психічний стан, який характеризується надзвичайною інтенсифікацією емоційно-чуттєвої сфери, що ерешті-решт призводить до переображення людини, прориву її в царину Божественного. Причому процесуальний характер молитви висвічує духовні обрії буттєвості людини, дозволяє розширити її духовно-трансцендентні сенси існування, що, безперечно, сприятиме обґрунтуванню такого типу філософування, який би поєднував би раціональне та ірраціональне і тим самим служив би і розуму, і почуттю, і моральності у формуванні особистості, її причетності до сфери Божественного. Молитва виступає як каталізатор активності свідомості суб'єкта, його духовності. Вона забезпечує людині підтримку її цільової установки, зняття внутрішньої напруги. Пріоритетною є її роль в екстремальних ситуаціях, коли потрібна максимальна концентрація духовних і фізичних сил людини. Молитовні практики виступають генератором енергії, підтримують внутрішню установку людини, необхідну для подальшої діяльності і для подолання труднощів. Фактично, молитва стає генератором формування своєрідної суб'єктивної реальності людини, яка задає її стиль життя і мислення. Тому молитовний процес формує складну архітектоніку духовного способу буття людини, задає її життєздатність, завдяки чому вона самовизначається, націлюючись на діалогічне спілкування з Абсолютом.

Ключові слова: молитва, діалог, відношення "людина-Бог", духовність, запит-відгук.

В сьогоденнішому динамічному, глобалізованому світі, який зазнає все нових і нових трансформацій, де людина нерідко почуває себе незатишно і невпевнено, особливо зростає інтерес до питань про сенс і цілі її життя, світоглядні орієнтири та перспективи подальшого існування. В цьому контексті людство все настирливіше шукає шляхи збереження людини, які б ґрунтувалися на нових духовних підвалинах розвитку, на тих екзистенціалах, які б стали одним із стрижневих чинників її ціннісно-сміслової сфери буття. Тому й зрозуміло, чому життєвий світ, розширившись за межі життя лю-

дини та переставши бути "домівкою" її буття, гостро актуалізує проблему духовності людини, яка б спроможна була протистояти антропологічній деструкції.

Постійне вдосконалення особистості, підвищення її ролі в процесі позитивних змін в суспільстві актуалізують проблему пошуку духовних орієнтирів існування людства. Ця проблема породжує гостру потребу в осмисленні як богословських, так і філософських надбань, пов'язаних з антропним виміром світу, неодмінним атрибутом якого є модус духовності. Важливу роль у цьому контексті відіграє молитва.

Феномен молитви досліджується переважно богословами (Я.Воронецький, П.Джонсон, Ю.Макселон, Дж.Пратт, Ф.Хайлер, І.Хопко та ін.), психологами (Ф.Василюк, Ю.Зенько та ін.). Значно менше робіт, в яких би дана проблема досліджувалася б у релігієзнавчому вимірі (В.Москалець, К.Платонов, О.Предко, Д.Угринович). Проте і в цьому ракурсі більшість авторів приділяють увагу аналізу типології молитв, їх змістовним характеристикам, не виявляючи їх діалогічних можливостей. Відтак метою дослідження є з'ясування діалогічної сутності молитви, її різним релігієзнавчим конотаціям.

Молитва являє собою психічний стан, який виникає з внутрішньої потреби людини поділитись своїми переживаннями, під час якого вона звертається до надприродних сил задля задоволення власних потреб, стремління чи засвідчення певних намірів. На відміну від переживання і діяльності, феноменологічна основа молитви – "можливість неможливого". Причому в молитовному процесі змінюється особистісне ставлення, оцінка, осмислення своїх душевних актів і станів.

Молитва активізує, мотивує виникнення в стосунки "людина-Бог". В даному випадку мова йдеться про молитовне звертання чи прохання до Божого благословення на якое починання, чи висловлення подяки, чи прохання про покаяння. Відтак молитовне цілепокладання забезпечується завдяки виникненню в духовний сенс того, що має відбутися чи вже відбулося; однак людина намагається знайти йому виправдання – покається і тим самим заручитися підтримкою. В цьому процесуальному дійстві відбувається своєрідне перетікання від волі до віри, як вольового імпульсу, до практичної дії, до тих смислових координат, у яких розгортається таїна діалогу. "Молитва забезпечує виникнення в діалогічну атмосферу, тим самим актуалізуючи, проявляючи і зміцнюючи власні діалогічні потенції акту виникнення. Внутрішні діалоги з самим собою і зі своєю душею не припиняються і молитвою як спробою "співбесіди з Богом", але доповнюються і розкриваються назустріч очікуваному Співбесіднику. Одна справа виникнення в зміст життєвої ситуації в порожньому і самотньому світі, а зовсім інша – при світлі хоча б очікуваного, сподіваного, а то й безпосередньо відчутного Божого погляду на душу, погляду вимогливого, тобто шукаючого істину душі, і милосердного, довготерпеливого, здатного прощати і зіцлювати" [3, с.135].

Спробуємо відстежити молитовний діалог в різних історичних контекстах. Спершу звернемося до стародавньої Месопотамії. За висловом видатного асиролога Л. Оппенгейма, Месопотамія була країною з "рідкісно помірним релігійним кліматом". Однак в Месопотамії існувала ціла ієрархічна система богів, де кожен із них специфікувався на певних функціях. Для вищих чинів – існували свої боги, які були більш значимими. А прості месопотамці також мали своїх богів-покровителів, які, перш за все, виконували функції збереження та заступництва. Месопотамцям дуже хотілося знайти прихисток від негараздів, унебезпечити себе від тягот життя та примхливої долі. Тому й вони оточували себе богами-покровителями, з якими вступали в діалог, часто-густо величаючи їх своїми батьками, від яких очікували справедливості і піклування. Були й такі випадки, коли месопотамці були незадоволені бездіяльністю богів, їх невтручанням у перебіг життєвих негараздів. В такому випадку вони дерікали своїм богам, примушуючи їх виконувати свої обов'язки.

Загалом, при виборі стосунків між собою та богами стародавній месопотамці намагалися їх "гармонізувати", з одного боку, їх задобрити молитовним зверненням та жертвопринесеннями, а з іншого – очікувати від

них заступництва, певної вдячності. Коли ж порушувалася цей "бартер", людина була невдоволеною, роблячи закиди богам у їх зарозумілості. Щоправда були й випадки, коли месопотамці намагалися з'ясувати занадто примхливу поведінку богів, запитуючи їх про те, чим же вони завинили перед своїми покровителями. Таке коливання між тактикою "богобоязливої людини" і гріким усвідомленням того, що боги не виправдовують сподівань людини порушувало принципи молитовного діалогу, зокрема справедливості, дбайливості, великодушності, вдячності. Бездіяльність богів спонукала до сумніву у їх доброчесності, тому й дехто з месопотамців особливо не переймався молитовними практиками. Однак все-таки месопотамці всіляко намагалися "одержати" заступництво богів, величаючи та наділяючи їх всемогутністю та мудрістю. Ось як у гімні месопотамці звертаються до найвпливовішої з месопотамських богинь, Іштар:

"Тебе благаю, пані над панями,
 Богине над богинями, Іштаро,
 Царице всіх храмів святих,
 Провіднице людей!
 Ірніні, величаю я тебе,
 Між духами небесними найбільша!...
 Ти всесильна, ти володарка!
 Превисоке нам ім'я твоє!
 При згадці імені твого
 Трясється небо і земля,
 Трясуться всі боги небесні
 І ануннаки всі дрижать.
 Я кричу до тебе похилий, зітхаючи,
 Слуга твій, знесилений боєм,
 Глянь на мене, о пані моя!
 Прийми те зітхання моє!
 Глянь на мене з довір'ям і ласкою,
 Не згордуй на благання моє!" [2]

Однак Іштар часто-густо приписувалися етично протилежні якості і вчинки. З одного боку, богиню вшановували пишними ритуалами і багатими жертвами, а з іншого – із захопленням слухали і відтворювали перекази про те, як великий герой Гільгамеш викрив її зраду й злоноровливість, посміявшись над нею. Однак іноді в Месопотамії приходили до висновку, що боги справедливі та піклувальні – тоді поставало питання: чому страждають невинні люди, які, здавалося б, нічим не могли викликати божий гнів?

Як уже зазначалося, в складній ситуації людина зверталася до богів, суворо дотримуючись субординації: через свого бога – до вищих. Цікаві в цьому сенсі знахідки археологів – невеликі (близько 30 см) глиняні статуетки з непропорційно великими вухами і ротом, які встановлювалися в храмах для передачі прохань богу, якому присвячувався даний храм. Глиняна табличка зберегла зворушливий текст особистого листа вавилонянина своєму богу-покровителю: "Богу моему батькові скажи, так говорить Апіль – Адад, раб твій: "Навіщо зневажаєш ти мною? Мене подібного хто тобі дасть, хто замінить мене? Мардуку, що любить тебе, про те напиши! Узи (ймовірно, хвороба) нехай мої розірве він! Лик твій хай побачу я, ноги твої нехай поцілую я! Помилуй і сім'ю мою – старих і малих моїх! Заради них милість мені хіба не зробиш, допомогу свою мені даруй!" [8, с.21].

Отже, в стародавній Месопотамії люди служили богам не лише із-за прихильності до них і не заради прилучення до їх задумів, а також у власних інтересах, щоб домогтися заступництва богів і уникнути згубних наслідків їх гніву в звичайних життєвих справах. Тому й молитовні практики месопотамців носили суто прагматичний характер. Виконуючи функцію самозбере-

ження, молитва призначена була бути своєрідним оберегом себе, своєї родини.

Дещо інше смислове навантаження молитви відстежується в християнстві. Зазвичай дія молитви Отцями церкви пов'язувалась з їхнім духовним життям. Молитва – це подих духу, завдяки якому людина стверджується у вірі. Школа внутрішньої молитви сприяла вдосконаленню людини, відкривала перед нею неозорі духовні обрії. Така постійна інтенсифікація духовного життя призводила до нових способів самовираження.

Отці та вчителі Церкви виокремлювали кілька ступенів розгортання молитви. Перший ступінь – це діяльна молитва, видима для широкого загалу молитва (людина б'є поклони). Другий ступінь – уважна молитва, коли розум повністю зосереджується на молитовному процесі, ні на що не відволікаючись. І останній ступінь – молитва серця, коли думка, проникаючи в серце, стає відчуттям, вирізняється безперервністю – тоді починається духовна молитва.

Святі отці вважали, що людина повинна вкладати в молитву весь розум та серце; справжня молитва здійснюється напруженою і зосередженою увагою. Відтак молитва повинна бути старанною, немовби пророкстати із серця. Безперервна молитва містить коротку фразу, повинна повторюватись сотні раз, аж поки не вкорениться як "кипляче джерело". Спершу вона проголошується голосом, потім беззвучно губами і нарешті повністю перетворюється на "розумну молитву". У цьому випадку людина прилучається до безперервної молитви; отже, тіло спить, а серце "працює".

Найяскравіше психологічне розгортання молитовних порухів душі можна віднайти в "Сповіді" Августина Блаженного, який особисто випробував їх на власному релігійному досвіді. Августин зумів виразити глибини душі через самосвідомість, вражаючи описавши молитовний, емоційно-чуттєвий досвід. В цьому контексті "Сповідь" Августина – це пристрасний діалог-молитва з Богом, гімн Тому, котрий пронизує все, і в тому числі людське життя. Буря пристрастей, яка охоплювала Августина, спонукала до того, що він часто задумувався над їх природою. Цей молитовний стан суголосний поезії. "Чи не в цьому вниканні як живанні в сенс, вчуванні в сенс, "в-смишлюванні" – головне призначення поезії? Чи не покликана вона все втілити в пережитий сенс, все – і природу, і почуття, і людські відносини, і навіть віру. Мабуть, саме тому так виразно відчувається глибинний зв'язок молитви і поезії. Поезія оголює душу від корост віджитого, від струпів помилкової зарозумілості, в поезії вимовляється істина душі. З цього-то стану жвавої, оголеної душі і тільки можливий початок справжньої молитви, яка бажає зустрічі людини і Бога" [3, с.134]. Відтак вся сповідь Августина – це безперервна, хвилююча молитва пристрасної, щирої душі. Він бачить Бога, чує його голос, відчуває його присутність. Августин розмовляє з Богом як із своїм співрозмовником, вірним другом. Він розкриває йому свої думки, почуття, довіряє йому найбільше пекучі таємниці своєї неспокоїної душі. Ніхто глибше, ніж Августин, не зміг показати ті внутрішні суперечності особистості, що народжені бажаннями та афектами, ті "хвороби духу", що ятять, гнітять її. В діалозі з Богом Августин розкриває не лише процес сходження людської душі до Бога, але й входження Бога в її душу; як результат – вона змінюється, оновлюється. Августин відзначає складність в осягненні внутрішнього світу людини. Він підкреслює: "Велика безодня сама людина, в котрій краще волосся порахувати, ніж осягнути порухи її почуттів і рух її серця" [1, с.62]. Августин переконаний, що завдяки молитві, душа збагачується, стає кращою і досконалішою. Саме душа

шляхом сходження, піднімаючись до самопізнання, "приходить... в трепетному і миттєвому осяянні до Того, хто є" [1, с.121]. Він зізнається, що хramину його душі, яка знаходилась в розвалах, відродив та відновив саме Бог.

Для того, щоб розкрити, як невидимий Бог може бути "невидимо видимий" Августин обґрунтовує ідею про тілесне, духовне, і розумове бачення. В той час, коли тілесне бачення пов'язане з очима і ми бачимо реальні предмети, то духовне здійснюється шляхом уяви, коли ми уявляємо відсутні предмети, а розумове при допомозі чистої думки і чистого серця, споглядаючи ідеальні поняття і вічні істини. Єдиним справжнім і адекватним способом сприйняття Божества він вважає розумовий зір. Завдяки ньому Божество відкривається людям не в дзеркалі, а "обличчям до обличчя". Репрезентативною формою, в яку огортається "розумоосяжний вид" Божества виступає, за Августином, світло як вічний образ всього чистого, святого. Це світло можна побачити лише завдяки напруженню думки. Отже, жива, інтенсивна думка про Бога є своєрідним богомисленням. Бог осяває нашу думку невидимим, невимовним і тим не менш мисленнєвим чином. Таке "інтелектуальне споглядання" Божества виникло в Августина на основі його власного психологічного досвіду як емоційно-чуттєвої молитви. Він сам був свідком таких споглядань, пережив те піднесення всеохвачуючої, полум'яної віри, яким супроводжуються подібні видіння. Ця вражаюча картина духовного пробудження слугує переконливою демонстрацією релігійного споглядання, в якому ідея немовби зливається з образом, власне, поняття трансформуються в уявлення, а останні огортаються в ідеальну форму понять. В такому випадку пломенюча думка про Бога перетворюється в бачення Бога. Отже, таке безпосереднє споглядання і внутрішнє переживання надчуттєвої реальності лише посилює, інтенсифікує бачення Бога, відкриває перед людиною вражаючу картину його творіння. Цей діалог-молитва яскраво відображає момент спілкування між людиною як творінням та її Творцем, між людиною, що шукає Бога та Богом, що прагне їй назустріч.

Процесуальний характер молитви яскраво відобразив Іоан Лівствичник: "Початок молитви полягає в тому, щоб відганяти помисли, щойно вони з'являються, середина – в тому, щоб розум втримувати у словах, які проказуємо вголос або подумки, а досконалість молитви – це захоплення до Господа" [8, с.67]. В останньому випадку, розум, осяяний небесним світлом, зібравши всі почуття із повноводного джерела нестримно та невимовно лине до Бога. Отже, молитва – це процес, який включає в себе очищення, відмежування від усього, збирання розуму як початок споглядання та зачудування, захоплення Богом, що приводить душу до екстазу. Сила безмовства – в постійній молитві, яка включає в себе подяку, покаяння, прощення. І Лівствичник вважав, що найбільш небезпечною в молитві є "чуттєва мрійливість". Тому думку завжди потрібно втримувати і постійно вплітати в молитву. В такому устремлінні до Бога молитва стає духовним даром. Вона невіддільна від любові. Власне, в цьому відношенні стан безмовства і молитви співпадають.

Відомий український філософ Г. Сковорода одним із чинників оновлення душі також вважав молитву. Однак молитву він розумів як богомислення, як занурення у світ мікрокосму. Цей процес він уподібнює до пошуку істини чистим серцем. Лише через богомислення відкривається утаємниченість світу. Тому не варто відвідувати храми й молитися там біля ікон. Це є виявом несправжньої релігійності. Лише молитва, як богомислення, здатна осяяти серце, запалити в ньому Божу іскру.

Г. Сковорода мав звичку присвячувати такій молитві багато годин. "Богомислення ... запрошувало його до вічного, єдиного, істинного блага його, всюдисущого, всенаповнюючого, змушувало його взяти всю Божу зброю, щоб міг стати проти підступів лжемудрості" [4, с. 409]. Така нічна молитва в тиші глибокого мовчання почуттів і природи одухотворяла серце, облагороджувала філософа, сприяла оновленню.

Молитва захоплює людину цілком: перш ніж примусити нас прихилити коліна, вона підкоряє всю людську душу. Саме про таку молитву сказала св. Тереза: "Обіцяйте мені, що ви будете кожний день молитися лише чверть години, а я вам обіцяю небо". Молитва – багаторівневий феномен. Ось який "скелет" молитви ми знаходимо в італійського філософа П. Мантегацци. На першому етапі людина готується до молитви – зосереджується, готує місце, виокремлює прохання, з яким буде звертатись до Бога. На другому етапі молитовного стану людина включається в роздуми, у які залучається пам'ять, що вказує на істини, котрі повинні слугувати предметом молитви; розум втручається, щоб коригувати молитовний процес; воля приймає висновки і рішення, які відрізняються практичністю і всесторонньою визначеністю. І на заключному етапі задіюються всі сили людини і молитва виступає як розмова з Отцем, Сином, святим Духом [5, с. 154–155]. На думку П. Мантегацци, молитва-діалог виступає одним із основних структурних елементів релігійного екстазу. Він виокремлює такі компоненти релігійного екстазу: благоговіння, приниження, віра, молитва, споглядання видінь. П. Мантегацци називає молитву одним із найбільш величких психічних явищ, котре здатне вивисити на найвищі щаблі царини божественного, змінити, перетворити людину.

На одній із міжнародних конференцій, що проходила в університеті Арізонського університету (США) на тему "Новітні досягнення науки про свідомість", були оголошені тези петербурзького вченого, завідувача лабораторією психофізіології психоневрологічного інституту ім. В.М. Бехтерева, професора В.Сльозіна і кандидата медичних наук І.Рибіної, де повідомлялося про відкриття незвичайного (унікального) феномена – особливого стану людини під час молитви. Вчені спробували відповісти на питання: "Що відбувається з мозком, коли людина молиться?" Було виявлено, що під час молитовного стану православного священнослужителя електроенцефалограма показувала повне виключення кори мозку. Однак при цьому спостерігалася ясна свідомість. В.Сльозін підкреслює: "Ми назвали цей феномен четвертим станом людини. До нашого відкриття наука знала три стани свідомості людини: неспання, повільний і швидкий сон, які відрізняються один від одного характеристиками електричних імпульсів в корі. Тепер нам стало відомо і ще один стан – повне відключення електричної активності кори головного мозку при ясній свідомості" [6, с. 18]. Цей молитовний стан конче необхідний кожній людині задля збереження та зміцнення фізичного, душевного та духовного здоров'я.

Відтак молитва є тим чинником, завдяки якому долається егоцентризм, здійснюється вихід за межі суто особистісного, коли неможливе стає можливим. Саме

молитовний стан допомагає знайти сенс життя, а в періоди криз, катастрофічних епох, через колосальні духовні зусилля забезпечує моральне виживання. Зазвичай роль молитви інтенсифікується під час граничних, кризових, унікальних ситуацій, коли людина гостро відчуває або всю хиткість, ризикованість власного існування, або, навпаки, невідповідність свого місця в житті. Отже, найяскравіше "код духовності" молитви роковинається в пограничних ситуаціях, в яких особистість, здійснюючи прорив за межі власного "Я", відкриває абсолютно інший вимір буття. Пограничні переживання, які ідентифікуються як містичні, трансцендентні, супроводжуються станом захвату, блаженства, відчуттям повноцінності, щастя. До речі, саме такі стани частіше пов'язані з творчими процесами особистості або із зміною її духовності.

Таким чином, в процесі молитви розгортається своєрідний діалог, який носить запитувальний характер. Людина, знаходячись в певному душевному стані та долаючи межі власного "Я", здійснює проєктивне цілепокладання того, що її хвилює, бентежить. Потім, зберігаючи напругу цієї запитувальної установки та утримуючи душевний стан, намагається інтегрувати і центрувати даний процес задля устремлень до царини Божественного, зберігаючи духовну відкритість та очікуючи відповідь. Молитва вказує на орієнтацію свідомості того, хто молиться, висловлює цю орієнтацію як інтенції в певній структурі свідомості, інтерпретує ці інтенції, відкриває цілий спектр можливостей. В даному контексті можна згадати яскравий символ Богоспілкування як зустріч людини з Богом – фреску Мікеланджело, де підкреслюється головне в цій зустрічі – простір "між" зустрічними. Така зустріч здійснюється як діалог, в якому кожен рухається назустріч іншому, а, власне, зустріч відбувається "між" учасниками діалогу. Отже, молитва-діалог розгортається в площині "запит-відгук", що сприяє її синергізації. Такий синергізм утворює функціональну співвідносну єдність, яка й визначає сенс людського життя, ті перспективні можливості дослідження молитви-діалогу як квінтесенції всього духовного потенціалу людини, де вона набуває стану Богопричетності.

Список використаних джерел:

1. Августин Бл. Энхиридион Лаврентию или о вере, надежде и любви // Августин Бл. Энхиридион или о вере, надежде и любви / Бл. Августин. – К.: "УЦИММ – ПРЕСС" – "ИСА", 1996. – С. 290-346.
2. Вавілонські гімни й молитви / Переклад Івана Франка [Електронний ресурс].-Режим доступу: <https://www.ifranko.name/uk/Transl/1911/BabylonianHymnes/Prayers.html>
3. Василюк Ф.Е. Переживание и молитва (опыт общепсихологического исследования) / Ф.Е. Василюк. – М.: Смысл, 2005. – 191 с.
4. Ковалинський М. І. Життя Григорія Сковороди / М. І. Ковалинський // Твори : у 2 т. / Г. Сковорода. – К.: АТ "Обереги", 1994. – Т. 2. – Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. – С. 380-418.
5. Мантегацци П. Экстазы человека / П. Мантегацци ; пер. с ит. Н. Лейненбер. – СПб.: Типогр. газеты "Новости", 1890. – Ч. 1. 242 с. – Ч. II. – 132 с.
6. Молитва – как особое состояние человека. Сенсационное открытие ученых Института имени В. М. Бехтерева // Спасите наши души. Журнал для верующих и неверующих. – 1999. – № 8. – С. 18.
7. Очерки по истории мировой культуры [Текст]: Уч.пособ. / Под ред. Т.Ф. Кузнецовой. — М.: "Языки русской культуры", 1997. — 495 с.
8. Християнське життя за Добротолюбієм. Вибрані фрагменти з писань Святих Отців та Учителів Церкви. – Львів: "Свічадо", 2003. – 212 с.

Надійшла до редколегії 25.03.19

O. I. Predko

PRAYER AS A DIALOGUE BETWEEN PERSON AND GOD: THE RELIGIOUS ASPECT

The author notes that prayer is a kind of mental state, which is characterized by extreme intensification of the emotional sphere, which ultimately leads to the transformation of a person, breakthrough into the sphere of the Divine. Moreover, the procedural nature of the prayer highlights the spiritual horizons of the being of a person, allows expanding its spiritual and transcendental meanings of existence. This would certainly contribute to the substantiation of the type of philosophizing that would combine the rational and the irrational and thereby serve both the mind, feeling and morality in the personality formation, its involvement in the sphere of the Divine. Prayer acts as a catalyst for the activity of the consciousness of the subject, his spirituality. It provides a person support for his target attitude, relieving internal stresses. Priority is its role in extreme situations when the maximum concentration of spiritual and physical forces of the person is required. Prayer practices act as a generator of energy, support the inner attitude of a person, necessary for further activities and for overcoming difficulties. In fact, the prayer becomes the generator of the for-

mation of a kind of subjective reality of a person, sets its style of life and thinking. Prayer is the phenomenon by which not only certain meanings are found by person, but also indicators of the existence of a certain hierarchy of values and landmarks are verified. Spiritual prayer experience is the experience of human existence, the experience of "gathering oneself" from scattered parts, where a person is both an artist and a work of art, where not only one has to live, but also to comprehend, to create not only oneself in the process of this reflection, but also the world of the Other. Therefore, the prayer process forms the complex architectonics of the spiritual mode of being of a person, sets its viability, thanks to which it is self-determined, aiming at dialogue with the Absolute.

Key words: prayer, dialogue, "person-God" relations, spirituality, request-response.

Е. И. Предко

МОЛИТВА КАК ДИАЛОГ ЧЕЛОВЕКА И БОГА: РЕЛИГИОВЕДЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Отмечается, что молитва – это своеобразное психическое состояние, которое характеризуется чрезвычайной интенсификацией эмоционально-чувственной сферы, которое в конце концов приводит к преображению человека, прорыва его в область Божественного. Причем процессуальный характер молитвы высвечивает духовные горизонты бытийности человека, позволяет расширить ее духовно-трансцендентные смыслы существования, что, безусловно, будет способствовать обоснованию такого типа философствования, который бы сочетал бы рациональное и иррациональное и тем самым служил бы и уму, и чувству, и нравственности в формировании личности, ее причастности к сфере Божественного. Молитва выступает как катализатор активности сознания субъекта, его духовности. Она обеспечивает человеку поддержку его целевой установки, снятия внутренних напряжений. Приоритетной является ее роль в экстремальных ситуациях, когда требуется максимальная концентрация духовных и физических сил человека. Молитвенные практики выступают генератором энергии, поддерживают внутреннюю установку человека, необходимую для дальнейшей деятельности и для преодоления трудностей. Фактически, молитва становится генератором формирования своеобразной субъективной реальности человека, задает ее стиль жизни и мышления. Поэтому молитвенный процесс формирует сложную архитектуру духовного способа бытия человека, задает ее жизнеспособность, благодаря чему она самоопределяется, нацеливаясь на диалогическое общения с Абсолютом.

Ключевые слова: молитва, диалог, отношения "человек-Бог", духовность, запрос-отклик.

УДК 82.09(477+7)-051:2-66

Г. В. Сало, аспірантка

АНТРОПОЛОГІЧНІ УЯВЛЕННЯ МИСЛИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ: РЕЛІГІЙНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ ВПЛИВИ

У дослідженні розглядаються теоретичні джерела, які вплинули на уявлення про людину в працях мислителів української діаспори. Це, по-перше, релігійні впливи (етнічна релігія, християнська антропологія), по-друге, – антропологічна проблематика в давньоруських мислителів (започаткування ідеї кордоцентризму); концепції про людину Г.Сковороди, П.Юркевича (вчення про внутрішню людину, про серце як осереддя духовності та моральності); по-третє, західноєвропейська філософська антропологічна традиція (психоаналіз, екзистенціалізм, персоналізм, діалогізм і т.д.). Перетоплюючись й сплітаючись у своєрідну мозаїку, різні впливи формували синкретичне релігійно-філософське вчення про людину, яке є ключовим в працях діаспорних мислителів.

Ключові слова: мислителі української діаспори, етнічна релігія, християнська антропологія, кордоцентризм, "внутрішня" людина, західноєвропейський вплив.

В сучасних умовах життя все більше звертається увага на місце людини у світі та її роль в процесах буття. У різні часи об'єктом дослідження поставала сутність особистості у контексті її релігійно-філософської рефлексії. Як неможливо уявити європейську науку без її соціокультурного потенціалу, так само важко розглядати вітчизняне релігієзнавство без наукового доробку окремих представників української діаспори. Дійсно, впродовж ХХ – ХХІ ст. найкращі українські мислителі були змушені емігрувати за кордон, що значно вплинуло на формування їх релігійно-філософських поглядів. Тому наукова спадщина мислителів української діаспори є унікальним джерелом для вітчизняного релігієзнавства. З одного боку, доробок закордонного українства репрезентує його специфічний погляд на релігійний чинник у житті окремо взятої людини як суб'єкта суспільства. З іншого боку, вчення, які набули свого поширення в колах української діаспорної інтелігенції, стали уособленням образу усього українства. Відтак сьогодні особливо актуалізується проблема вивчення антропологічних уявлень, що широко розкривається у працях мислителів української діаспори. Лише нині вітчизняна наука має змогу осягнути усю розмаїтість та багатомірність напрацювань мислителів української діаспори, які на основі персоналістичного підходу намагалися подати ідеал української людини крізь призму її індивідуальних якостей.

В релігієзнавстві цю проблему дотично розглядали такі автори: Ю. Денисенко, Д. Донцова, Б. Крупницький, Д. Чижевський, Б. Цимбалістий, М. Шлемкевич, однак цілісне осмислення релігійних та філософських впливів на антропологічні уявлення мислителів українського зарубіжжя відсутнє. Тому метою даної статті є

з'ясування основних релігійних та філософських джерел, які вплинули на антропологічні уявлення мислителів української діаспори.

Звернемо увагу на дохристиянські вірування, так як у колі наукових та богословських зацікавлень представників української діаспори постійно були особливості процесу етнорелігієгенезу як розвитку етнорелігійних систем, в результаті якого формувалася специфічна етнорелігійна спільність або їх сукупність, що мають сталі ознаки, які проявляються в особливостях життєдіяльності та культурі етносу, його уявленнях. Зокрема, в працях І. Огієнка, Л. Силенка, В. Шаяна, С. Ярмуса та ін. звертається увага на значеннєвість етнічної релігії, яка, власне, є підґрунтям національно-культурної ідентичності. Загалом, у первісну епоху існували наскільки тісні зв'язки між релігією та етносом, що можна навіть говорити про поєднання у той час релігійного та етнічного феноменів, їх тотожності. Діаспорні мислителі виокремили найхарактерніші риси слов'янського язичництва, завдяки яким формувалися етнічні особливості прадавніх українців. Це, по-перше, надзвичайно розвинута ієрархізована політеїстична система, що включає в себе декілька рівнів: вірування в Богів (Род, Сварог, Перун, Свєтовид, Хорс, Стрибог, Ярило, Велес, Лада тощо); вірування в божеств ритуального характеру (Морена, Купала, Коляда); вірування у нижчі потойбічні істоти (упири, русалки, домовики). По-друге, натуралізм (органічна пов'язаність з природою), що проявлявся у визнанні божественності природи (природа – велика розумна сила); пріоритетності природи над людиною (людина сприймалася крізь призму природних явищ).

До речі, стародавні слов'яни мали складні уявлення про душу. Вони вважали, що у людини є декілька душ і